

Postrzeganie konfliktów społecznych

Co się zmieniło i dlaczego?

Katarzyna Andrejuk

ISBN 978-83-64835-05-6

Konflikty społeczne – ich funkcje i percepcja

Konflikty społeczne mogą przybierać formy radykalne, intensywne i gwałtowne – takie są na przykład walki etniczne czy klasowe, wojny domowe lub toczące się między państwami, powstania antykolonialne. Różne antagonizmy pojawiają się jednak nawet w dobrze zintegrowanych społeczeństwach, w których odzwierciedlają istniejące nierówności społeczne i dążenia do ich łagodzenia lub niwelowania. Dlatego konflikty międzygrupowe nie zawsze są zjawiskiem negatywnym, mogą bowiem pełnić również ważne funkcje integracyjne i adaptacyjne. Jeśli nie są tłumione, mogą być swobodnie uzewnętrzniane w społeczeństwie, a ich przebieg jest łagodny – sprzyjają wówczas utrzymywaniu się elastycznej koordynacji wewnątrz systemu i sprawiają, że system społeczny „uczy się” szybkiego i efektywnego przystosowania do zmieniających się uwarunkowań (Turner 2004, s. 188, 202).

Jednym z tematów badania POLPAN było postrzeganie przez respondentów istniejących konfliktów i ich intensywności w polskim społeczeństwie. Ostatnie ćwierćwiecze, czyli okres realizowania Polskiego Badania Panelowego POLPAN, to czas dynamicznych przemian strukturalnych w Polsce. Zachodziły one w sferze polityki, gospodarki i demografii, ale także ideologii i postaw. Pytania pojawiające się w kwestionariuszach badania POLPAN umożliwiają wskazanie, które z tych sfer są postrzegane przez Polaków jako najbardziej, które zaś – jako najmniej konfliktogenne. Percepcja konfliktów społecznych przez jednostkę stanowi odzwier-

cieudzenie żywionych przez nią przekonań o prawomocności istniejącego porządku społecznego, ekonomicznego i politycznego.

Pytania w kwestionariuszach badania POLPAN dotyczą antagonizmów w sferze ekonomicznej (bogaci i biedni, pracownicy i pracodawcy), politycznej (rządzący i rządzeni, zwolennicy różnych partii politycznych), demograficznej (młodzi i starzy) i ideologicznej (wierzący i niewierzący). Analiza opinii i przekonań na temat konfliktów społecznych pokazuje również kompetencje adaptacyjne respondentów, czyli umiejętność indywidualnego psychologicznego przystosowania lub jej brak w sytuacji radykalnej zmiany społecznej, jakiej doświadczyła Polska (Janicka 2000; Stomczyński, Janicka, Mach, Zaborowski 1999). Badanie postrzegania konfliktów społecznych przez jednostki pozwala scharakteryzować subiektywnie odczuwane nierówności społeczne i indywidualne obawy dotyczące niesprawiedliwości społecznej, a także zidentyfikować zjawiska odbierane jako zagrażające spójności społecznej.

Metodologia badania konfliktów i ich postrzegania w POLPAN 1988–2013

We wszystkich dotychczasowych edycjach Polskiego Badania Panelowego, również w najnowszej, szóstej fali – zrealizowanej w 2013 roku – ujęto blok pytań poświęcony społecznemu postrzeganiu konfliktów społecznych. Respondentom zadano następujące pytanie:

„We wszystkich krajach występują konflikty, przynajmniej między niektórymi grupami

ludzi. Wymienię różne grupy ludzi i poproszę, aby powiedział Pan (powiedziała Pani), czy – Pana (Pani) zdaniem – w Polsce między tymi grupami występują konflikty. Czy konflikty istnieją między:

- (a) bogatymi a biednymi
- (b) pracownikami fizycznymi
a pracownikami umysłowymi
- (c) kadrą kierowniczą
a zwykłymi pracownikami
- (d) mieszkańcami miast
a mieszkańcami wsi
- (e) wierzącymi a niewierzącymi
- (f) rządzącymi a resztą społeczeństwa
- (g) właścicielami firm
a pracownikami najemnymi
- (h) ludźmi bardziej a mniej wykształconymi
- (i) zwolennikami różnych opcji
(partii i ugrupowań) politycznych
- (j) młodszym a starszym pokoleniem?”

Respondenci zostali poproszeni o ocenę konfliktów w czterostopniowej skali: jako bardzo silne, raczej silne, raczej słabe lub w ogóle nieistniejące między wymienionymi grupami.

W tym samym bloku zagadnień zadano jeszcze dwa pytania dotyczące percepcji konfliktów wymienionych w kwestionariuszu: pierwsze dotyczyło konfliktów postrzeganych jako najsilniejsze, drugie – konfliktów odbieranych jako najsłabsze lub nieistniejące:

„Między którymi grupami wymienionymi na tej karcie konflikty są – Pana (Pani) zdaniem – najsilniejsze? Na karcie jest dziesięć par grup. Proszę wskazać nie więcej niż trzy pary grup, zaczynając od tej, w której konflikty są zdecydowanie najsilniejsze”.

„A między którymi grupami konflikty są najsłabsze? Także proszę wskazać nie więcej niż trzy pary grup, zaczynając od zdecydowanie najsłabszych lub nieistniejących konfliktów”.

W najnowszej edycji POLPAN, tak jak we wcześniejszych edycjach badania, blok pytań poświęconych konfliktom znalazł się na

początku kwestionariusza. To sprawiło, że respondentom nie była narzucana żadna specyficzna perspektywa wpływająca na udzielane odpowiedzi. Wskazana strategia (pytania o poglądy poprzedzające pytania o zachowania) pozwala na dokładniejsze ujawnianie rzeczywistych ocen i zapatrywań badanych.

Wyniki badania – podziały polityczne antagonizują, różnice demograficzne nie są konfliktogenne

Jako najsilniejsze są postrzegane konflikty w sferze politycznej. Tak są odbierane antagonizmy zarówno między rządzącymi i rządzonymi (84,1% wszystkich respondentów uznało, że są one silne lub bardzo silne), jak i między zwolennikami poszczególnych partii politycznych (85,2% respondentów stwierdziło, że konflikty te są silne lub bardzo silne). Postrzeganie konfliktów politycznych jako szczególnie intensywnych odzwierciedla nie tylko niską legitymizację władzy, niezadowolone ze sposobu jej sprawowania i negatywną ocenę możliwości kontroli tej władzy ze strony obywateli. Odkrywa również, że w Polsce ostro antagonizującym elementem relacji społecznych są poglądy polityczne i zachowania wyborcze jednostek. Takie przekonania wyrażane przez badanych Polaków ujawniają, jakie są przyczyny silnego zaangażowania w różne formy opozycji i protestów wobec sprawujących władzę, ale także kontestacji grup o innych przekonaniach partyjnych czy światopoglądowych.

Z perspektywy respondentów najmniej konfliktogenne okazały się podziały i różnice wynikające z uwarunkowań demograficznych. Tylko 17,5% ankietowanych uznało, że konflikty między mieszkańcami miast i mieszkańcami wsi są silne lub bardzo silne. Podobnie niski wskaźnik odnotowano w wypadku postrzegania sporów między ludźmi bardziej i mniej wykształconymi

Tabela 1. Postrzeganie konfliktów społecznych według respondentów badania POLPAN 2013

	Konflikty oceniane jako silne lub bardzo silne (w %)	Średnia wartość	Odchylenie standardowe
Konflikty między bogatymi a biednymi	58,0	2,67	0,74
Konflikty między pracownikami fizycznymi a pracownikami umysłowymi	31,8	2,34	0,73
Konflikty między kadrą kierowniczą a zwykłymi pracownikami	47,8	2,66	0,77
Konflikty między mieszkańcami miast a mieszkańcami wsi	17,5	2,00	0,75
Konflikty między wierzącymi a niewierzącymi	40,4	2,37	0,90
Konflikty między rządzącymi a resztą społeczeństwa	84,1	3,23	0,73
Konflikty między właścicielami firm a pracownikami najemnymi	48,1	2,67	0,78
Konflikty między ludźmi bardziej a mniej wykształconymi	18,9	2,06	0,72
Konflikty między zwolennikami różnych opcji (partii i ugrupowań) politycznych	85,2	3,32	0,73
Konflikty między młodszym a starszym pokoleniem	30,2	2,22	0,77

Źródło: Dane badania POLPAN, 2013 rok.

(18,9% respondentów wskazało, że takie konflikty są raczej silne lub bardzo silne). Jako stosunkowo słabe są również odbierane potencjalne antagonizmy między starszym i młodszym pokoleniem – za słabe lub nieistniejące uznało je niemal 70% respondentów.

Zestawienie percepcji konfliktów społecznych przez respondentów w kolejnych edycjach badania POLPAN pokazuje, że opinie o konfliktach i ich sile ulegały zmianom zwłaszcza w okresie transformacji ustrojowej, czyli na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku. W tabeli 2 i na ilustracji 1 zestawiono przemiany w postrzeganiu konfliktów w wymiarze ekonomicznym i konfliktów w wymiarze politycznym w latach 1988–2013.

Pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku konflikty dotyczące sfery ekonomicznej (między bogatymi i biednymi) były postrzegane

jako łagodniejsze niż obecnie. Zmiana nastawienia nastąpiła już w pierwszych latach funkcjonowania gospodarki wolnorynkowej, a więc w latach dziewięćdziesiątych, co się zbiegło z szybko postępującym rozwarstwianiem społeczeństwa i kształtowaniem się nowych elit kapitalistycznych. Napięcie między grupą najbardziej i najmniej zamożnych było najbardziej akcentowane przez respondentów podczas badania w 2003 roku, kiedy ponad 68% ankietowanych wyraziło przekonanie, że tego typu konflikt jest zauważalny. Obecnie jest dostrzegalna stabilizacja w tym zakresie – siła konfliktów między bogatymi a biednymi jest postrzegana tak samo jak na początku lat dziewięćdziesiątych (60% respondentów w 1993 roku i 58% respondentów w 2013 roku uznało, że konflikty między bogatymi i biednymi są raczej silne lub bardzo silne).

Tabela 2. Postrzeganie wybranych konfliktów społecznych według respondentów sześciu edycji badania POLPAN (1988–2013)

	Konflikty oceniane jako silne lub bardzo silne (w %)	Średnia wartość	Odchylenie standardowe
POLPAN 1988			
Konflikty między bogatymi a biednymi	43,5	2,43	0,81
Konflikty między rządzącymi a rządzonymi	60,0	2,86	0,84
POLPAN 1993			
Konflikty między bogatymi a biednymi	60,0	2,71	0,82
Konflikty między rządzącymi a rządzonymi	81,4	3,21	0,73
POLPAN 1998			
Konflikty między bogatymi a biednymi	70,1	2,84	0,76
Konflikty między rządzącymi a rządzonymi	74,6	2,94	0,76
POLPAN 2003			
Konflikty między bogatymi a biednymi	68,1	2,96	1,07
Konflikty między rządzącymi a rządzonymi	88,5	3,42	0,93
POLPAN 2008			
Konflikty między bogatymi a biednymi	62,2	2,72	0,81
Konflikty między rządzącymi a rządzonymi	75,5	2,97	0,76
POLPAN 2013			
Konflikty między bogatymi a biednymi	58,0	2,67	0,74
Konflikty między rządzącymi a rządzonymi	84,1	3,23	0,73

Źródło: K. Janicka, K.M. Słomczyński, *Od nierówności do polaryzacji: biegunowość struktury klasowej a różnice w postawach natury społecznej i politycznej*, [w:] *Nowy ład? Dynamika struktur społecznych we współczesnych społeczeństwach*, red. J. Grotowska-Leder, E. Rokicka, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 86–87; obliczenia własne.

Postrzeganie konfliktów w wymiarze politycznym (między sprawującymi władzę a resztą społeczeństwa) ulegało przez lata większym wahaniom. Już w pierwszej edycji badania POLPAN w 1988 roku napięcia te były odbierane jako znacznie silniejsze od antagonizmów w sferze ekonomicznej – aż 60% respondentów uznało, że są one silne lub bardzo silne. Pięć lat później odsetek ten wzrósł o ponad 20 punktów procentowych

i wyniósł już 81,4%. Apogeum tego procesu nastąpiło w 2003 roku, kiedy niemal 90% ankietowanych w badaniu POLPAN zadeklarowało, że uważa antagonizmy między rządzącymi i rządzonymi za silne lub bardzo silne. Najnowsza edycja badania pokazała, że choć postrzeganie konfliktów politycznych jako wyjątkowo intensywnych nie jest aż tak częste jak dziesięć lat temu, to jednak nadal napięcia te są uważane przez Polaków

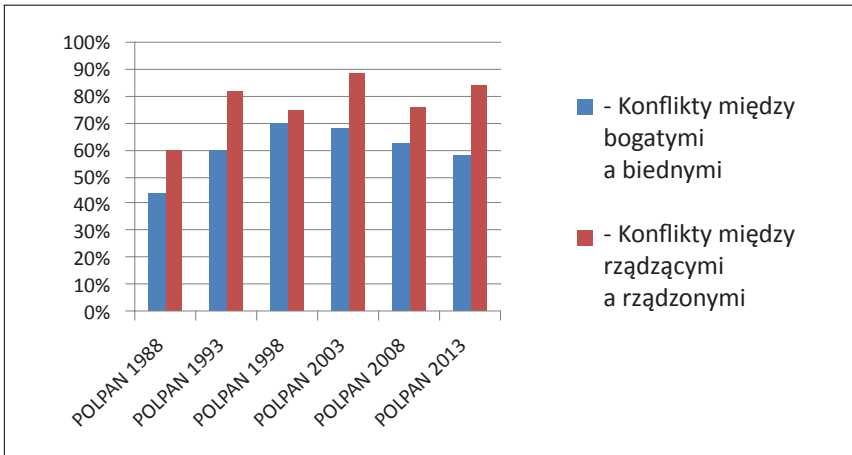
za jedne z najistotniejszych antagonizmów, z którymi boryka się polskie społeczeństwo.

Dynamiczne zmiany w sferze percepcji konfliktów politycznych mogą oznaczać, że postrzeganie tych napięć jest częściowo zależne od doraźnej oceny partii sprawujących władzę i ich bieżącej aktywności na arenie publicznej. Nie wyjaśnia to jednak do końca utrzymującego się przekonania o sile tych konfliktów – rezultaty każdej kolejnej edycji POLPAN pokazują, że podziały polityczne są za każdym razem odbierane jako bardziej antagonizujące niż podziały w sferze ekonomicznej. Wśród przyczyn tego zjawiska są na pewno specyficzne uwarunkowania związane z funkcjonowaniem demokracji – dążenie do transparentności systemu politycz-

nego i upubliczniania zachodzących w nim procesów, w tym szczególnie intensywne medialne nagłaśnianie sporów politycznych i stała obecność polityków w środkach masowego przekazu.

Ankieterzy POLPAN w kolejnych edycjach badania zwracają się stale do tych samych respondentów. Dzięki temu można ustalić, czy jednostki zmieniają swoją opinię na temat napięć międzygrupowych. Tym właśnie panelowym respondentom badania POLPAN jest poświęcone zestawienie ujęte w tabeli 3, pozwalające prześledzić, w jakim stopniu ci sami respondenci udzielali takich samych odpowiedzi na pytania dotyczące konfliktów ekonomicznych i politycznych w edycjach badania z 1998 i 2013 roku. W wierszach

Ilustracja 1. Postrzeganie wybranych konfliktów społecznych według respondentów sześciu edycji badania POLPAN (1988–2013)

Źródło: K. Janicka, K.M. Słomczyński, *Od nierówności do polaryzacji: biegunowość struktury klasowej a różnice w postawach natury społecznej i politycznej*, [w:] *Nowy ład? Dynamika struktur społecznych we współczesnych społeczeństwach*, red. J. Grotowska-Leder, E. Rokicka, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 86–87; obliczenia własne.

są pokazane dane z 1998 roku, w kolumnach – dane z 2013 roku. Kolorem zaznaczono odsetek respondentów, którzy w analizowanych edycjach POLPAN udzielali tych samych odpowiedzi.

Stabilność poglądów na temat antagonizmów międzygrupowych można zaobserwować przede wszystkim w wypadku osób, które we wcześniejszej edycji deklarowały istnienie intensywnych konfliktów. Z kolei osoby oceniające początkowo napięcia między rządzącymi a resztą społeczeństwa jako nieistniejące piętnaście lat później okazały się skłonne do zmiany zdania. W kategorii respondentów, którzy w badaniu POLPAN 1998 uznali konflikt między bogatymi i biednymi za bardzo silny lub raczej silny, odsetek osób określających ten konflikt nadal jako raczej silny lub bardzo silny wyniósł w 2013 roku 67,6%. Z kolei w kategorii respondentów, którzy w badaniu POLPAN 1998 uznali konflikt między rządzącymi i rządzonymi za bardzo silny lub raczej silny, odsetek osób wciąż określających ten konflikt jako raczej silny lub bardzo silny stanowił w 2013 roku 87%.

Dane przedstawione w tabeli 4 pokazują, jak postrzeganie różnych konfliktów społecznych ze sfery ekonomicznej, politycznej, demograficznej czy ideologicznej jest związane z indywidualnymi cechami, takimi jak dochód, wykształcenie, wiek i płeć.

Jak wynika z zestawienia ujętego w tabeli 4, kobiety częściej niż mężczyźni oceniają istniejące konflikty społeczne jako ostre. Prawidłowość ta jest zauważalna w wypadku wszystkich rodzajów konfliktów międzygrupowych. Wykształcenie nie stanowi czynnika różnicującego subiektywne oceny nasilenia napięć społecznych – nie odnotowano wyraźnego wpływu wykształcenia na poglądy na temat intensywności konfliktów. Dochód z kolei wpływa na postrzeganie antagonizmów przede wszystkim ekonomicznych. Napięcia między bogatymi a biednymi są odbierane jako silniejsze przez osoby osiągające niskie dochody. Im wyższy jest dochód respondenta, tym mniejszą ma on skłonność do uznawania konfliktów między bogatymi a biednymi za mocno odczuwalne.

Tabela 3. Stabilność odpowiedzi na pytanie o konflikt między bogatymi i biednymi oraz między sprawującymi władzę i resztą społeczeństwa wśród respondentów panelowego badania POLPAN w edycji z 1998 i 2013 roku

Konflikty w 1998 roku	Konflikty w 2013 roku		
	W ogóle nie istniejące lub raczej słabe	Bardzo silne lub raczej silne	Ogółem N = 100%
	(w %)		
Konflikty bogaci – biedni			
Bardzo silne lub raczej silne	32,4	67,6	747
W ogóle nie istniejące lub raczej słabe	50,3	49,7	318
Konflikty rządzący – rządzeni			
Bardzo silne lub raczej silne	13	87	794
W ogóle nie istniejące lub raczej słabe	22,8	77,3	264

Źródło: Dane badania POLPAN, 1998 i 2013 rok.

Tabela 4. Analiza regresji – postrzeganie konfliktów społecznych przez respondentów POLPAN 2013 w zależności od cech demograficznych

Zmienne niezależne	Współczynnik niestandardyzowany B	Błąd standardowy	Współczynnik standaryzowany Beta
Konflikt bogaci a biedni			
Dochód*	-0,30	0,007	-0,116
Lata edukacji	-0,004	0,006	-0,016
Płeć (1 – M, 0 – K)	-0,070	0,038	-0,048
Wiek (w latach)	0,001	0,001	0,016
<i>Stała</i>	<i>2,879</i>	<i>0,109</i>	
<i>Skorygowane R-kwadrat</i>	<i>0,016</i>		
Konflikt pracodawcy a pracownicy			
Dochód*	-0,009	0,008	-0,032
Lata edukacji	-0,012	0,007	-0,053
Płeć (1 – M, 0 – K)	-0,181	0,040	-0,017
Wiek (w latach)	-0,004	0,001	-0,074
<i>Stała</i>	<i>3,142</i>	<i>0,116</i>	
<i>Skorygowane R-kwadrat</i>	<i>0,018</i>		
Konflikt miasto a wieś			
Dochód*	0,001	0,007	0,004
Lata edukacji	-0,006	0,006	-0,029
Płeć (1 – M, 0 – K)	-0,099	0,038	-0,068
Wiek (w latach)	-0,006	0,001	-0,119
<i>Stała</i>	<i>2,395</i>	<i>0,110</i>	
<i>Skorygowane R-kwadrat</i>	<i>0,015</i>		
Konflikt wierzący a niewierzący			
Dochód*	0,021	0,009	0,650
Lata edukacji	0,009	0,008	0,031
Płeć (1 – M, 0 – K)	-0,155	0,046	-0,087
Wiek (w latach)	-0,010	0,002	-0,149
<i>Stała</i>	<i>2,654</i>	<i>0,133</i>	
<i>Skorygowane R-kwadrat</i>	<i>0,039</i>		
Konflikt rządzący a reszta społeczeństwa			
Dochód*	-0,009	0,007	-0,035
Lata edukacji	0,005	0,006	0,024
Płeć (1 – M, 0 – K)	-0,122	0,037	-0,085
Wiek (w latach)	-0,003	0,001	-0,064
<i>Stała</i>	<i>3,458</i>	<i>0,107</i>	
<i>Skorygowane R-kwadrat</i>	<i>0,010</i>		

* Dochód gospodarstwa domowego w decylach.

Źródło: Dane badania POLPAN, 2013 rok.

Podsumowanie

Wyniki badania POLPAN 1988–2013 pokazują różnice w percepcji konfliktów społecznych w sferach politycznej, ekonomicznej czy światopoglądowej. Jako najsilniejsze są postrzegane napięcia między rządzącymi i resztą społeczeństwa, a także antagonizmy między zwolennikami różnych partii i opcji politycznych. Może to wskazywać dość niską legitymizację władzy politycznej w Polsce. Percepcja tych konfliktów różni się znacznie w zależności od roku przeprowadzenia badania, co oznacza, że ulega wahaniom zależnym od rozwoju sytuacji na scenie politycznej. Niezależnie jednak od edycji badania POLPAN, konflikty te są zawsze postrzegane jako ostrzejsze niż podziały demograficzne czy ekonomiczne. Wynika to częściowo z fundamentalnych zasad funkcjonowania ustroju demokratycznego, w którym spory polityczne są prowadzone i rozstrzygane na forum publicznym. Zauważanie konfliktów w wymiarze politycznym stanowi więc nieodłączną cechę istnienia systemu demokratycznego, z kolei artykułowanie tych konfliktów

umożliwia zmiany, koordynację i elastyczne przystosowanie w ramach systemu.

Przegląd rezultatów kolejnych edycji badania POLPAN pokazuje, że transformacja ustrojowa na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku zdecydowanie wzmocniła społeczne odczuwanie nierówności i antagonizmów międzygrupowych. Dotyczy to napięć w wymiarze zarówno politycznym, jak i ekonomicznym. To w tym okresie nastąpiła polaryzacja społeczna na niespotykaną już później w Polsce skalę. Po przemianach systemowych więcej respondentów uznaje, że konflikty międzygrupowe są silne lub bardzo silne. Według ostatnich edycji badania POLPAN, w latach 2003–2013, postrzeganie konfliktów ustabilizowało się na mniej więcej tym samym poziomie. Oznacza to, że przemiany instytucjonalne, nawet znaczne – akcesja do Unii Europejskiej, kolejne zmiany rządzących partii i linii politycznych po wyborach – ale dokonywane w ramach systemu demokratycznego, nie prowadzą do radykalizacji nastrojów pod tym względem.

Bibliografia

Janicka K. (2000), *Social conflicts in the social structure: changes in popular beliefs over time*, [w:] *Social patterns of being political. The initial phase of the post-communist transition in Poland*, red. K.M. Słomczyński, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk (IFiS Publishers), Warszawa.

Janicka K. (2002), *Dynamics of social conflict perception: dimensions and relations*, [w:] *Social structure: changes and linkages. The advanced phase of the post-communist transition in Poland*, red. K.M. Słomczyński, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk (IFiS Publishers), Warszawa.

Janicka K., Słomczyński K.M. (2013), *Od nierówności do polaryzacji: biegunowość struktury klasowej a różnice w postawach natury społecznej i politycznej*, [w:] *Nowy ład? Dynamika struktur społecznych we współczesnych społeczeństwach*, red. J. Grotowska-Leder, E. Rokicka, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Słomczyński K.M., Janicka K., Mach B.W., Zaborowski W. (1999), *Mental Adjustment to the Post-Communist System in Poland*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk (IFiS Publishers), Warszawa.

Turner J., *Struktura teorii socjologicznej*, przeł. G. Woroniecka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

Publikację przygotowano w ramach projektu
„Polski Survey Panelowy, POLPAN 1988-2013: Struktura i Ruchliwość Społeczna”,
finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki
(grant nr 2011/02/A/HS6/00238).

Wydawca:
Zespół Porównawczych Analiz Nierówności Społecznych,
Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk

Warszawa 2014